

lier ett sätt att lätta upp den feta julmaten med hjälp av sallader, vitkål, syltlök, ättiksgurka och paprikasallad på burk. Man skulle äta med klokhet för att motverka julövertikten. Även det s.k. ”moderna” julbordet gjorde sig gällande. Det bestod i hög utsträckning av både hellell eller halvfabrikat. Författarna anlägger i detta fall ett könsperspektiv och kopplar förändringen till att de flesta kvinnor, till skillnad ifrån tidigare generationer kvinnor, yrkesarbetade under 1970-talet. De började se en ära i att *inte* lägga ned tid på mat och matlagning, och framförallt inte i samband med den kommersialiserade julen. ”Till och med skinkan var på burk på 70-talets julbord.”

Under 1980- och 90-talen sker en utökad individualisering av det svenska julbordet och inspiration till nya vegetariska rätter hämtades ifrån olika delar av världen. Fruktsallad med kiwi, ost- och valnötssallad eller grönkålssallad på arabiskt vis nämns i boken som exempel på denna utveckling.

På grund av det omfattande tidsperspektivet tillåts ingen analytisk fördjupning av julbordets traditionsstabilitet och förändringspotential. Författarnas uppgift blev snarare att skissera en övergripande betraktelse av julbordets föränderlighet med hjälp av vissa nedslag i olika historiska epoker och sociala miljöer. Tidsliga och rumsliga aspekter som satt sin prägel på maträtter, bordsdekorationer och rituella företeelser. Detta görs med hjälp av stämmningsfulla bilder, uppteckningar och arkivmaterial ifrån Språk- och folkminnesinstitutet, Nordiska museets etnologiska undersökningar, hushållsböcker, rådgivare och kokböcker från 1800- och 1900-talen, enkätsvar och ämnesspecifika intervjuer med personal och krögare inom restaurangnäringen. Allt för att locka fram igenkännandets glädje, men också en insikt om olikheterna i julmåltidens utformning. Men varför ska man då läsa den här boken, undrar jag avslutningsvis. – ”Vår bok kan ses som en inspirationskälla. Den kanske kan få människor att fundera över sin egen relation till julbordet och undra: Varför har de det så? Så gör ju inte vi.”

Veronica Abnersson, Umeå

Ingvar Svanberg: *Siskeburar och guldfisk-skålar. Ur sällskapsdjurens kulturhistoria.* Bokförlaget Arena, Stockholm 2001. 161 s., ill. ISBN 91-7843-159-X.

För dagens människa utgör husdjuren ofta en viktig del av vardagen. Under efterkrigstiden har det blivit allt

vanligare att föda upp och hålla djur enbart för nöjes skull, och snart sagt varje familj har väl någon gång varit ägare till en vandrande pinne, gulddamster eller hund. Trots detta är förekomsten av kulturhistorisk forskning kring sällskapsdjuren relativt liten, ett faktum som etnologen Ingvar Svanberg, som är knuten till Centrum för biologisk mångfald i Uppsala och skriver inom disciplinen etnobiologi, uppmärksammat och velat råda bot på.

I en liten välillustrerad bok har han skildrat delar av sällskapsdjurens kulturhistoria, med tonvikt på burfåglar och akvariefiskar. Till grund för boken ligger insamlat material från såväl skönlitteratur som facklitteratur och frågelistor, och författaren påpekar själv att detta material är både spretigt och fragmentariskt (s. 8).

Inledningsvis tar Svanberg idéhistorikern Keith Thomas till hjälp för att definiera sitt studieområde. Kännetecknande för sällskapsdjuren finner han bl.a. tre olika egenskaper vara, nämligen att de tillåts komma in i hemmen, de ges personliga namn (gärna mänskliga sådana) och de äts inte upp av oss. Vidare hålles dessa djur för den personliga känslomässiga tillfredsställelsens skull. En typ av sällskapsdjur är prydnadsdjuren, som avser de djur som vanligen förvaras i burar eller behållare av olika slag. Det är dessa som ges utrymme i denna bok.

I en kort sammanfattning av prydnadsdjurens historia konstaterar Svanberg att det finns kopplingar ända tillbaka till antikens Grekland och Rom, även om det riktiga uppsvinget för att hålla djur i bur kom i samband med urbaniseringen. Han menar att det var först på 1900-talet, när den svenska befolkningen sökte sig in till städerna samtidigt som internationaliseringen ökade och transportererna blev enklare och billigare, som intresset vaknade i de breda folklagen för att ha djur i hemmen. Under folkhemstiden blev akvariet en vanlig företeelse som fick samsas i finrummet med massproducerade möbler och prydnadsaker. Några årtionden senare var det dags för nästa djurkategori att göra entré i våra hem – kräldjuren. Dessa tillhörde 68-generationen, som även på detta sätt bröt mot tidigare konventioner. Gnagarna å sin sida förknippas författaren med postmoderniteten. Han menar att det var först med ”dagsgenerationen” som dessa små djur kunde uppskattas, efter att tidigare mest ha avfärdats som plågor och smittbärare. Idag ingår våra sällskapsdjur i en mångmiljardindustri, där tusentals människor får sin utkomst via uppfödning, vård, foder- och tillbehörsproduktion.

De härpå följande drygt 70 sidorna ägnar Svanberg

åt burfåglar. Art för art redogör han för de historiska belägg han funnit kring domesticering och spridning. Så får vi till exempel veta hur det gick till när kanariefågeln blev en populär burfågel och varför näktergalen trots sin skönsång aldrig fått samma roll i hemmen. En ofta citerad källa är Linné, som i flera avseenden var en svensk föregångare inom hållandet av prydnadsdjur. Författarens egen fascination för burfåglar går inte att ta miste på, och ibland tenderar han ge uttryck för personliga åsikter snarare än att bara beskriva olika tiders uppfattningar och föreställningar kring prydnadsdjuren. Detta är något förvirrande för läsaren – man letar förgäves efter hur till exempel den röda kardinalen kommit att betraktas som ”den utan gensägelse vackraste av alla fåglar i Förenta staterna” (s. 70), men inser slutligen att detta bara är författarens egen reflektion, invävd i historien om när nämnda fågel kom till Europa på 1700-talet.

Efter fåglarna ägnas mest uppmärksamhet åt akvariefiskarna. Även här erbjuds läsaren något kortfattade sammanställningar kring fiskehållningens historia i framför allt Sverige. De första fiskar som kom att förvaras i akvarium visar sig här ha varit inhemska arter, medan de som vi nu främst förknippar med denna typ av fiskehållning, dvs. tropiska arter som guppy och svärdbärare, inte simmade in i de svenska akvarierna förrän i slutet av 1800-talet. Det dröjde dock närmare ett halvt sekel till innan de fanns att tillgå för den vanlige hobbyakvaristen. Ett undantag var guldfisken, ”vars skönhet väckte berättigad beundran” (s. 98) i Sverige redan på 1700-talet.

Svanberg ägnar också två kortare kapitel åt mindre däggdjur och terrariedjur. Snabbt avklaras här bl.a. apans, ekorrens, dansmusens och lövgradans historier som sällskapsdjur. Dessa kapitel känns närmast tentativa och kunde gärna gjorts längre och fylligare, inte minst eftersom de rymmer många av de djur som idag kanske främst förknippas med burdjur, som t.ex. marsvin och kanin.

Det sista kapitlet heter ”Att hålla djur i bur eller inte”. Här redogörs för olika ståndpunkter i frågan om det är rätt att förvara fåglar och andra djur i en så onaturlig miljö som en bur utgör. Svanberg pekar på att kritiken mot att hålla burdjur har ökat under efterkrigstiden, dvs. samtidigt som möjligheten och intresset för att göra just detta har blivit allt större för gemene man.

Siskeburar och guldfiskskålar är en mycket empirisk bok som stundtals är riktigt underhållande. Inledningsvis menar författaren att det är viktigt att undersöka

prydnadsdjurens kulturhistoria, då ”denna historia säger mycket om oss människor och är värd att studeras mer än vad som gjorts hittills” (s. 7). Svanbergs eget bidrag, i form av denna bok, utgörs av en samling anekdoter blandat med specifik artinformation. Burfågelintresserade och inbitna akvarister ser den säkert som ett välkommet tillskott i florán av lättillgänglig facklitteratur. För att kunna inta en viktig position även i kulturforskningen kring människan och hennes husdjur, hade dock en större kritisk distans till materialet krävts, samt en tydligare teoretisk och analytisk ambition från författarens sida.

Sara Berglund, Lund

Reseberättelser. Idéhistoriska resor i sociala och geografiska rum. Lena Eskilsson & Mohammad Fazlhashemi (red.). Carlssons, Stockholm 2001, 315 s., ill. ISBN 91-7203-388-6.

I denna typografiskt tilltalande festskrift till professorn i idéhistoria, Ronny Ambjörnsson, bidrar inte mindre än sexton författare som antingen verkar vid eller har ett förflutet vid institutionen i Umeå. Ambitionsgraden är växlande, alltifrån tämligen impressionistiska presentationer av inläst litteratur till mer genomforskade studier. Flera bidrag av det senare slaget är tillkomna inom pågående forskningsprojekt varför boken i viss mån fungerar som en guide till vad för sorts idéhistoria som bedrivs i Umeå just nu.

Det stora antalet bidrag gör att det här endast går att lyfta fram några av dem. Generellt kan sägas att gemensamt för flertalet författare är den kronologiska fokuseringen på 1900-talet, något som också är fallet med Kjell Jonssons avslutande essä ”Att berätta klassresan”, som för fram till samtidshistorien med färskas tidningsklipp från 1990-talet. Författarna förtjänar alla en eloge för att ha bemödat sig om att skriva lättillgängligt, någon gång också så att det blivit väl löst och ledigt; formuleringar som ”läste jag” eller ”någon tuggade läkerol” finner åtminstone undertecknad bara pratigt. Ibland kan anslaget också befinnas familjärt i överkant, som när en av författarna skriver: ”det skulle Ronny inte tycka om”. Vi som inte dagligdags umgås med det uppenbarligen mycket samspelta Umeågänget kan inte annat än känna oss lite utanför då, vilket knappast kan vara meningen med en skrift som utkommer på ett kommersiellt förlag.